

Joanna Klecha-Zygadło
Uniwersytet Zielonogórski

OBRAZ PRZESZŁOŚCI KOZUCHOWA W WYBRANEJ HISTORIOGRAFII MIASTA

Przyczynek do badań nad problematyką badań miast współczesnego regionu lubuskiego

Kozuchów jest położony w południowej części województwa lubuskiego w powiecie nowosolskim¹. Miasto leży na Wzgórzach Dalkowskich będących częścią Wału Głogowskiego. Kozuchów jest także siedzibą gminy obejmującej miasto oraz 20 osad wiejskich. Podczas II wojny światowej miasto straciło wiele zabytków w wyniku ostrzału artyleryjskiego oraz pożaru wywołanego przez żołnierzy radzieckich. Ukarali oni w ten sposób mieszkańców Kozuchowa za stawianie oporu². Dewastacji uległa spora część zabytków, m.in. kamienice przy rynku i ratusz miejski.

Mimo to miasto niezależnie od zniszczeń wojennych sięgających 70%³ i utraty znacznej części substancji pierwotnej w obrębie swojej przestrzeni nadal ściąga turystów, którzy chcą podziwiać jego zachowaną architekturę. Historia miasta stanowi zaś podstawę dla różnorodnych prac poświęconych jego przeszłości. Kozuchów na przestrzeni wieków był siedzibą piastowskich władców księstwa głogowskiego, rozkwitł gospodarczo i kulturalnie. Stał się miejscem, skąd na region płynęły reformacyjne

¹ Po raz pierwszy w historiografii powojennej Polski określenie Ziemia Lubuska zostało użyte w Poznaniu niedługo po zakończeniu II wojny światowej (B. Krygowski, S. Zajchowska, *Ziemia Lubuska. Opis geograficzny i gospodarczy*, Poznań 1946, s. 10). Ziemię Lubuską złożono z terenów pogranicza, który był areną do mieszania się wpływów z ościennych regionów: Wielkopolski, Pomorza, Brandenburgii i Śląska, będących zarazem peryferiami owych obszarów. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego nowej rzeczywistości były miasta. Kumulowało się w nich przede wszystkim życie gospodarcze, ale także kulturalne (B. Bielinis-Kopeć, *Zniszczenia miast Ziemi Lubuskiej w 1945 roku i ich konsekwencje dla współczesnych przestrzeni miejskich*, [w:] *Ziemia Lubuska. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość regionu w perspektywie powojennego siedemdziesięciolecia*, red. T. Nodzyński, M. Tureczek, Zielona Góra-Gorzów Wielkopolski 2015, s. 13). Wiele miast znajdujących się na terenie obecnego województwa lubuskiego posiada średniowieczne korzenie. Jest to świadectwem rozwoju urbanistycznego oraz wielu metamorfoz, jakie sukcesywnie zachodziły w nich przez wieki. Średniowieczne miasta w obrębie swoich granic chowały obronne budowle, kamienice mieszczkańskie, budowle rezydencjonalne, świątynie, klasztory, budowle użyteczności publicznej i obiekty municypalne. Tereny, które od zakończenia wojny mieli zamieszkiwać polscy osadnicy, były mocno zniszczone i wymagały sporego nakładu pracy.

² T. Andrzejewski, *Kozuchów w latach II wojny światowej*, [w:] *Kozuchów. Zarys dziejów*, red. *idem*, Kozuchów 2003, s. 120.

³ W.J. Grabski, *300 miast wróciło do Polski*, Warszawa 1960, s. 200. Por. nowsze badania: B. Bielinis-Kopeć, *op. cit.*, s. 13-28.

poglądy, miasto to także rodzinna miejscowość jednego z pierwszych historiografów śląskich – Johanna Cureusa. Aglomeracja służyła za dom również takim osobom, jak Andreas Gryphius, wybitny przedstawiciel baroku śląskiego, oraz filozof Salomon Majmon. Przez lata w Koźuchowie zasiadały władze powiatowe, mające wielki wpływ na tworzenie społeczno-politycznego obrazu regionu aż do momentu wybuchu II wojny światowej⁴.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie Koźuchowa w wybranych badaniach polskich historyków, publikowanych po roku 1945. Mimo sporej liczby opracowań Koźuchów nie doczekał się dotychczas wydawnictwa o charakterze monograficznym. Tomasz Andrzejewski, redaktor jednej z ostatnich publikacji o dziejach miasta (*Koźuchów. Zarys dziejów*, red. T. Andrzejewski, Koźuchów 2003), wymienia kilka przyczyn tego stanu rzeczy:

Złożyło się na to wiele przyczyn. Główną na pewno był fakt, że miasto nie doczekało się jeszcze kompleksowych badań archeologicznych i etapy jego wczesnego rozwoju można oprzeć tylko na ubogim materiale źródłowym. Trudno dziś stwierdzić, dlaczego Koźuchów z całym bogactwem średniowiecznych zabytków nie znalazł zainteresowania archeologów. Brak badań z góry skazuje wiele aspektów z dziejów miasta na fragmentaryczność oraz hipotetyczny charakter⁵.

Jedną z pierwszych pozycji rozpatrujących dzieje Koźuchowa była kronika dziejów miasta powstała w XVIII w. Opisowała ona czasy aż od rządów piastowskich po lata współczesne autorowi⁶. Następne lata przynoszą kolejne opracowania. W wieku XIX odnotowuje się powstanie kilku prac Gustawa Mende (G. Mende, *Nachrichten Freystadt*, 1834) i Hesse (Hesse, *Chronik von Freystadt*, a także *Geschichte der Stadt Freystadt von 1000-1664*, 1865)⁷. Pierwszą monografią była XX-wieczna praca rodzimego nauczyciela Carla Waltera (C. Walter, *Geschichte der Stadt Freystadt*, Freystadt 1935). Autor swoją pracę zbudował na podstawie dostępnych kronik, opracowań, archiwaliach miejskich i dokumentach obecnych w *Codex diplomaticus Silesiae*⁸.

Istnieje niewiele polskich prac na temat Koźuchowa. Na informacje o Koźuchowie, jako miejscowości wchodzącej w skład Ziem Zachodnich, natrafiamy w Skorowidzu Ziem Zachodnich⁹, będącym częścią *Ziemi Lubuskiej* z 1946 r. O mieście wspomina również Władysław Korcz w kontekście zachowanych murów obronnych¹⁰. Pierwszym wydawnictwem zwartym była książka Stanisława Kowalskiego i Jana Muszyńskiego *Koźuchów*, wydana w 1959 r. w Zielonej Górze. We wstępie autorzy zaznaczają, iż

⁴ *Koźuchów. Zarys dziejów*, s. 7.

⁵ *Ibidem*, s. 8.

⁶ G. Föster, *Analectica Freystadiensia oder Freystädtische Chronica*, Lissa 1751.

⁷ S. Kowalski, J. Muszyński, *Koźuchów*, Zielona Góra 1959, s. 7.

⁸ *Koźuchów. Zarys dziejów*, s. 7.

⁹ B. Krygowski, S. Zajchowska, *Ziemia Lubuska. Opis geograficzny i gospodarczy*, Poznań 1946, s. 274.

¹⁰ W. Korcz, *Ziemia Lubuska (Materiały do nauczania historii regionu)*, Zielona Góra 1959, s. 48.

ich praca nie pretenduje do monografii, a jej zadaniem jest wypełnienie, choćby minimalnie, luki w polskiej literaturze Ziem Zachodnich. Ma ona również przekazać w zrozumiałej formie najważniejsze wiadomości z historii miasta i jego aktualne problemy. Zaznaczono także, że jest to pierwsza próba ukazania genezy i rozwoju przestrzennego Koźuchowa¹¹. Książkę podzielono na trzy części. W pierwszej z nich autorzy omawiają genezę miasta, a także jego rozwój przestrzenny na tle przemian gospodarczych i historycznych. Druga część ukazuje bieżące problemy, z jakimi musiał się zmierzyć Koźuchów. Mowa tutaj o odbudowie i konserwacji zabytków miejskich, przedstawiono postulaty i wnioski dotyczące odbudowy i przystosowania przestrzeni miejskiej do aktualnych potrzeb. W ostatniej części dzieła autorzy stworzyli katalog zabytków. Mimo ogromnych zniszczeń wojennych udało się ująć w spisie doskonale obiekty, jak i zwyczajne kamienice¹². We wstępie swojej pracy autorzy pragną ukazać czytelnikowi, że Koźuchów jest: „miastem interesującym z wielu względów. Jego dzieje sięgają zarania polskiej państwowości i wiążą się z walką pierwszych Piastów przeciwko zaborczym najazdom niemieckim”¹³.

Jan Muszyński i Stanisław Kowalski w swoim pierwszym dziele skupili się na przedstawieniu skróconej historii miasta nowo przybyłej ludności, w którym odtąd mieli zamieszkać. Ukazali w swojej książce genezę Koźuchowa, spis zabytków, rozwój przestrzenny miasta, a także aktualne problemy. Autorzy wyraźnie zaznaczyli, że powodem, dla którego szerzej nie zostały uwzględnione tematy gospodarcze i społeczne, był ograniczony zakres pracy¹⁴. W trakcie zagłębiania się w wydawnictwo uwagę przyciągają takie zwroty, jak:

Czasy piastowskich rządów były dla Koźuchowa okresem największej świetności. W tym okresie powstały najciekawsze obiekty architektury, wtedy ukształtowała się urbanistyczna sylweta miasta o interesującym, bogatym wyrazie plastycznym. Przejście pod panowanie Habsburgów spowodowało upadek gospodarczy Koźuchowa oraz całkowity niemal zanik działalności artystyczno-budowlanej. Ten ekonomiczno-kulturalny kryzys miał związek ze stopniowym zmniejszaniem się roli czynnika polskiego w życiu miasta. Stan upadku pogłębił się jeszcze z chwilą nastania rządów pruskich, gdy zostały przerwane więzy gospodarcze z Polską¹⁵.

W tym akapicie bardzo wyraźnie można zauważyć ideę przyświecającą publikacjom wydawanym tuż po wojnie. Autorzy użyli mitu piastowskiego, twierdząc, że cały swój rozkwit miasto zawdzięcza czasom rządów Piastów. Okres, jaki nadszedł później, i który nie znalazł już uznania w oczach badaczy – choć przyczyny takiego stanu rzeczy należy rozpatrywać szerzej, był już tylko drogą prowadzącą miejscowość do zastoju. Szansą na ponowny rozkwit był powrót Koźuchowa do Polski. Autorzy wymieniają

¹¹ S. Kowalski, J. Muszyński, *op. cit.*, s. 8.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, s. 9.

¹⁴ *Ibidem*, s. 8.

¹⁵ S. Kowalski, J. Muszyński, *op. cit.*, s. 9.

liczne zalety, dzięki któremu „Kozuchów jest dowodem potwierdzającym pomyślny rozwój gospodarki polskiej na Ziemiach Zachodnich”¹⁶. Argumentami popierającymi powyższe twierdzenie są: interesujące zabytki, sceneria, w jakiej usytuowano miasto, wszystko to świadczyć ma o ogromnej wartości turystycznej. Oprócz widoków i zabytków przytaczane są drogi, jakie łączą Kozuchów z innymi miastami, a także połączenia kolejowe. Zauważono jednakże, że mimo niewątpliwych plusów miejscowość nie została dotychczas odkryta przez turystów¹⁷. W wyniku ogromnych zniszczeń, w momencie wydania do druku publikacji, miasto nie zostało uporządkowane do końca. Autorzy podali jednak informacje, o tym, że plany Miejskiej Rady Narodowej przyniosą pomyślne zmiany. Po wojnie Kozuchów stał się miejscem tętniącym życiem: „Wegetujące pod rządami niemieckimi miasto stało się po przywróceniu go Polsce znowu, jak dawniej, za Piastów, żywym ośrodkiem gospodarczym”¹⁸.

W owym czasie miasto posiadało dwie fabryki dające zatrudnienie mieszkańcom nie tylko Kozuchowa, ale i okolicznych wsi. Autorzy podłoże tej świetnej koniunktury miasta widzieli w socjalistycznym przemyśle, który miał być podstawą rozwoju. Dzięki temu miasto miało osiągnąć największą w swoich dziejach liczbę mieszkańców¹⁹.

W latach 70. XX w. autorzy pierwszej polskiej pracy o Kozuchowie wzbogacili historiografię Kozuchowa o kolejną pracę, która mówiła o początkach miasta i jego rozwoju przestrzennym²⁰.

Stanisław Kowalski i Jan Muszyński połączyli siły raz jeszcze, a owocem ich współpracy była następna książka *Kozuchów. Zarys historii*, wydana w roku 1995. Podobnie jak w swojej pierwszej pracy, autorzy wyraźnie zaznaczają we wstępie, iż książka ta nie jest monografią, ale szkicem historii miasta skazanym na fragmentaryczność. O takim wyglądzie miało zdecydować ubóstwo materiału źródłowego i wąskie możliwości finansowe wydawcy²¹. Autorzy tłumaczą kolejną próbę ukazania dziejów miasta zapotrzebowaniem na poszerzenie wiedzy zawartej w pierwszej pozycji dotyczącej Kozuchowa. Książkę pogłębiono o informacje dotyczące początków miasta, przebudowy i przekształcenia ważnych budynków oraz dodano szerszy materiał ilustracyjny. Autorzy wyrazili pogląd, że ryciny pozwolą czytelnikowi lepiej przyswoić tekst. W pracy umieszczono również wiele fotografii mających przedłużyć tekst mówiący o architekturze miasta i jego układzie przestrzennym²². Po raz kolejny pochyłono się nad początkami miasta, dodano sporo informacji o czasach średniowiecza. W odróżnieniu od poprzedniego

¹⁶ *Ibidem*, s. 11.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ S. Kowalski, J. Muszyński, *Kozuchów*, [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad Środkową Odrą i Dolną Wartą*, t. 2: *Dolny Śląsk, Dolne Łużyce, Zielona Góra* 1970.

²¹ S. Kowalski, J. Muszyński, *Kozuchów. Zarys historii*, Kozuchów 1995, s. 5.

²² *Ibidem*, s. 7.

wydania autorzy sporo miejsca poświęcili opisom życia codziennego w mieście na przestrzeni wieków²³. Wstęp informuje czytelnika o tym, iż okres powojenny jest tutaj jedynie zasygnalizowany. Zaznaczono, że nowa historia polskiego Koźuchowa zasługuje na odrębne opracowanie. Autorzy wyrazili nadzieję, że dostatek wszelkich materiałów archiwalnych umożliwi przyszłym badaczom na opracowanie aspektów życia społecznego i gospodarczego miasta w ogromnie trudnym okresie powojennym. Kowalski i Muszyński zaznaczyli wyraźnie, że takie działanie wymaga obiektywnego i rzetelnego spojrzenia oraz dystansu czasowego, na który jeszcze nie nadeszła odpowiednia pora²⁴. Ze stron publikacji *Koźuchów. Zarys historii* czytelnik dowiadyuje się zdecydowanie więcej o codzienności mieszczańskiej czy przeobrażeniach zabytków. Sporo miejsca duet autorów poświęcił na przedstawienie życia koźuchowian w minionych wiekach. I tak możemy zobaczyć, jak wielu ludzi przyciągały wyroki wymierzone pod pręgierzem²⁵, pogrzeby lub śluby ważnych osobistości²⁶, a także obserwować rozwój przedmieść i miejsc targowych²⁷. W sposobie narracji dostrzegalna jest wyraźna zmiana. Książka nie porusza tematów związanych z przynależnością miasta do państwa niemieckiego, rozkwitem za czasów panowania Piastów oraz powrotu do macierzy.

W 2003 r. ukazała się obszerna pozycja traktująca o Koźuchowie. Praca została wydana pod redakcją Tomasza Andrzejewskiego (T. Andrzejewski, *Koźuchów. Zarys dziejów*, Koźuchów 2003). Okazją do publikacji badań o koźuchowskiej historii była 750. rocznica pierwszej wzmianki o mieście. Pojawiła się ona w dokumentach księcia głogowskiego w roku 1253. Prace nad wydawnictwem zostały zainicjowane przez władze miejskie oraz autorów dwóch poprzednich opracowań o Koźuchowie – Jana Muszyńskiego i Stanisława Kowalskiego²⁸. Jest to pierwsze wydawnictwo od czasów powojennych, które omawia dzieje Koźuchowa po 1945 r. w holistycznym ujęciu społeczno-polityczno-gospodarczym²⁹. W dalszym ciągu jednak ze wstępu możemy dowiedzieć się, że tematy te będą wymagały w przyszłości dogłębnych studiów i badań³⁰. W książce poruszono wiele aspektów dotychczas przemilczanych. Analizie zostają poddane symbole miasta i zabytki. Po raz pierwszy w pracy poświęconej miastu czytelnik może odnaleźć także informacje dotyczące okolicznych wsi. Ważnym elementem jest także wykorzystanie wspomnień osób kształtujących powojenny wizerunek miasta. W części publikacji poświęconej dziejom miasta po zakończeniu II wojny światowej w przejrzysty sposób zostały poruszone tematy dotychczas pomijane, jak przesiedle-

²³ *Ibidem*, s. 6.

²⁴ *Ibidem*, s. 5.

²⁵ *Ibidem*, s. 45.

²⁶ S. Kowalski, J. Muszyński, *Koźuchów. Zarys historii*, s. 48.

²⁷ *Ibidem*, s. 55-60.

²⁸ *Ibidem*, s. 8.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

nie ludności niemieckiej³¹, osadnictwo polskie³² oraz powojenne życie gospodarcze. Autorzy pokazują, z jakimi problemami musieli zmierzyć się ludzie przyjeżdżający na te ziemie, by miasto powróciło do życia:

Wiele przejętych obiektów padło ofiarą zorganizowanych grup szabrowników, wywołujących majątek ruchomy przedsiębiorstw. Plagą były również pożary wybuchające w miastach i wsiach [...]. Poważnym problemem dla miasta był brak wody i energii elektrycznej. Uszkodzona w czasie walk wieża ciśnień została szybko uruchomiona, jednak ciśnienie wody było niewystarczające [...]. Problem energii elektrycznej próbowali rozwiązać już Rosjanie, jednakże elektrownia zasilana była prądem stałym wytwarzanym przez generatory, napędzane silnikami diesla i nie udało się jej uruchomić przez problemy z paliwem³³.

W publikacji omówiono także współczesne problemy miasta, nowe założenia i przedsiębiorstwa, a ostatnie strony wydawnictwa urozmaicono o krótkie informacje dotyczące wsi gminy Kozuchów wraz z ilustracjami³⁴.

Ostatnim, najświeższym wydawnictwem zajmującym się tematem Kozuchowa jest książka Joanny Karczewskiej *Kozuchów. Studia z dziejów średniowiecznego miasta*³⁵. Tak samo, jak w przypadku poprzednich pozycji, autorka we wstępie zaznacza, iż nie jest to książka o charakterze monograficznym. Praca zawiera zbiór autorskich rozdziałów, opowiadających o wydarzeniach w średniowiecznym Kozuchowie, o osobach z nim związanych, a także procesach i zjawiskach zachodzących w czasach, gdy miasto przeżywało swój rozkwit³⁶. Najświeższe wydawnictwo ukazuje Kozuchów w czasach swojej świetności. W okresie średniowiecza miasto było stolicą księstwa kozuchowsko-zielonogórskiego, ośrodkiem rezydencjonalnym i rzeczywistą stolicą księstwa głogowskiego³⁷. Książka porusza najbardziej istotne aspekty ówczesnego miasta. W osobnych rozdziałach omówiono dzieje parafii kozuchowskiej, samorząd Kozuchowa do roku 1488 czy średniowieczną własność ziemską. Nie brak tutaj miejsca dla historii rycerstwa kozuchowskiego i cmentarza ewangelickiego, który do dziś znajduje się na terenie miasta. Autorka daje także wgląd czytelnikowi w zawody występujące w mieście oraz pokrótce je opisuje: piekarze, szewcy, rzemieślnicy, sukiennicy, młynarze i słodownicy. Te zawody dominowały wśród ludności miejskiej. Spośród przedstawicieli wspomnianych zawodów wywodziło się sporo członków elity miejskiej³⁸. Czytelnik poznaje historię znaczących kozuchowskich rodzin oraz rozwój

³¹ T. Andrzejewski, Z. Szukielowicz, *Powstanie i funkcjonowanie administracji polskiej*, [w:] *Kozuchów. Zarys dziejów*, s. 139.

³² *Ibidem*, s. 141.

³³ T. Andrzejewski, Z. Szukielowicz, *op. cit.*, s. 143.

³⁴ T. Andrzejewski, *Zarys historii wsi w gminie Kozuchów*, [w:] *Kozuchów. Zarys historii*, red. T. Andrzejewski, Kozuchów 2003, s. 259-275.

³⁵ J. Karczewska, *Kozuchów. Studia z dziejów średniowiecznego miasta*, Kraków 2018.

³⁶ *Ibidem*, s. 10.

³⁷ *Ibidem*, s. 7.

³⁸ *Ibidem*, s. 106-109.

koźuchowskiemu protestantyzmu. Książka opowiada o społeczeństwie, skupiając się na wewnętrznych dziejach miasta, brak w niej odwołań do szerszej historii. Koźuchów ukazany jest tutaj w całej krasie, po raz pierwszy poruszony zostaje wątek dogłębnie parafii miejskiej, religii protestanckiej, samorządów lokalnych oraz osób kształtujących średniowieczny obraz miasta.

Powojenną literaturę traktującą o Koźuchowie zamykają wydawnictwa Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Koźuchowskiej, które skupia historyków, znawców regionu i pasjonatów historii Koźuchowa. Owocem działalności Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Koźuchowskiej są materiały dokumentujące regularne sesje naukowe poświęcone zagadnieniom związanym z miastem i jego okolicami. Wśród publikacji można wymienić np.: *Zabytki Koźuchowa i okolic. Ochrona i renowacja*³⁹ lub *700 lat samorządu miejskiego Koźuchowa*⁴⁰.

Każda z wymienionych publikacji posiada wspólne i odmienne cechy. W przypadku pierwszego powojennego wydawnictwa Stanisława Kowalskiego i Jana Muszyńskiego pt. *Koźuchów*, odmienny będzie z całą pewnością styl wypowiedzi, bardzo skoncentrowany na zaznaczeniu polskości miasta. Każda późniejsza praca coraz bardziej otwiera się na dziedzictwo Koźuchowa, nie wyłączając z niej pierwiastka niemieckiego. Widać wyraźnie jak zmieniają się kwestie poruszane przez autorów, w jaki sposób zostają poszerzane omawiane tematy. W kolejnych pracach poruszane zostaje życie społeczności miejskiej, możliwych rodzin, rycerzy oraz profile samorządowców. Niezmiennym pozostaje katalog zabytków. Uzupełniany o kolejne zdjęcia, plany i ryciny daje wgląd na architekturę miejską. Zabytki Koźuchowa są opisane bardzo dokładnie i wyczerpująco. Spoiwem łączącym wszystkie omawiane prace jest również zaznaczanie w każdej kolejnej pozycji braku wydawnictwa monograficznego, którego zadaniem byłoby holistyczne ukazanie dziejów miasta od początku aż po czasy nam współczesne.

Ważna rola tworzenia historii regionalnej i lokalnej pamięci historycznej przypadła w ostatnich latach samorządom⁴¹. Władze Koźuchowa włączyły się w proces powstawania pozycji wydanych pod ich auspicjami, choć przyglądając się wielu innym pozycjom powstałym w regionie lubuskim w ostatnich latach, pojawia się pytanie, na ile udział samorządów ma wpływ na kształt tej historiografii? Władze, które finansują takie wydawnictwa są przede wszystkim zainteresowane ukazaniem świetności miasta i jego szczególnej roli na tle regionu, kraju... W ten sposób trudno w tego rodzaju historiografii regionalnej pomieścić rozważania wychodzące ponad „chronologiczno-rzeczowy” schemat powielany niemal w całej tego typu literaturze. Miasto staje się niemal zawsze w takich ujęciach częścią historii regionalnej, afirmowanej, ale także wyodrębnianej – która czyni owe miasto czymś odrębnym i szczególnym na tle szer-

³⁹ *Zabytki Koźuchowa i okolic. Ochrona i renowacja*, red. A. Górski, Koźuchów 2008.

⁴⁰ *700 lat samorządu miejskiego Koźuchowa*, red. A. Górski, Koźuchów 2010.

⁴¹ R. Traba, *Historia – przestrzeń dialogu*, Warszawa 2006, s. 54.

szych procesów. Można się zgodzić z Robertem Trabą, że wielkie miasta mają charakter o wiele bardziej uniwersalny niż mniejsze miasteczka ulokowane na peryferiach. Fakt ten zwraca uwagę na odmienność historii i metodologii badań dużych aglomeracji, na które działały uniwersalne mechanizmy rozwoju nowoczesnego społeczeństwa, a małymi miasteczkami, zakorzenionymi w regionach i będącymi jednocześnie satelitami ośrodków wiejskich⁴². Jednak patrząc na taki pogląd z perspektywy długiego trwania, należy zadać pytanie, czy w istocie nie jest to próba spojrzenia wyłącznie z perspektywy współczesnej?

Podjęcie metodologiczne do historii miasta w ostatnich latach ulega zmianom. Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na to, że dzieje miasta same w sobie powoli przestają być domeną wyłącznie historyków. W tworzeniu nowoczesnej narracji o mieście coraz częściej należy sięgać do dziedzin, takich jak: socjologia, filologia, geografia, kulturoznawstwo czy językoznawstwo⁴³. Zatrzymanie się historyka na typowym pozytywistycznym opisie ukazującym tylko fakty wyłącza historię miasta z szerszej przestrzeni, zamyka ją na ludzi i codzienne sytuacje, bez której owa historia nie miałaby szansy zaistnieć. Niepokojąco brzmi także wypowiedź Roberta Traby twierdzącego, że metodologowie historii zmiernają w stronę filozofii, a praktycy coraz bardziej pogłębiają nurt pozytywistyczny⁴⁴. Traba zauważa również, że polskim historykom coraz ciężiej przychodzi wykorzystanie w swojej pracy takich dziedzin nauki, jak antropologia, socjologia czy semiotyka w trakcie badań nad przeszłością⁴⁵.

Przytoczone w artykule pozycje o Koźuchowie w większości mają typowo faktograficzny profil. Dominuje w nich klasyczna analiza historyczna. Przedstawiona zostaje demografia, wiedza jest ukazana chronologicznie. Nie widzimy tam jednak ludzi tworzących miasto. Pozycją wprowadzającą powiew świeżości, sięgającą poza ramy tradycyjnego ujęcia, jest *Koźuchów. Zarys dziejów* z 2003 roku. Użyta zostaje tam mikrohistoria i zauważona rola pamięci. Autorzy przywołują wspomnienia pierwszych powojennych osadników, zasygnalizowali tym samym, jak ważna dla historii regionalnej jest rola pamięci zbiorowej. Podczas analizy wydawnictw wykorzystanych w niniejszej pracy można dojść do następujących wniosków: w starszych pracach, powstałych w określonym powojennym kontekście, zauważalna jest potrzeba stworzenia polskości na obcej ziemi, przywoływane zostają czasy piastowskie, które miały być wyznacznikiem narodowości tych ziem. Wydawnictwa ukazują Koźuchów, zgodnie z ideologią mitu piastowskiego, jako typowo polskie tereny, które rozkwitły dopiero po ponownym przyłączeniu go do Polski. Prace mają na celu ukazanie czytelnikowi w jak najlepszym świetle jego miasta, regionu, jego historii. Cele autorów pozostają

⁴² R. Traba, *op. cit.*, s. 112.

⁴³ *Ibidem*, s. 113.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 114. Por. K. Modzelewski, *Trzy modele historiografii*, „Nauka” 2009, nr 2, s. 15-21.

⁴⁵ R. Traba, *op. cit.*, s. 114.

w istocie niezmiennie czy zmienne pozostają metody? Wszyscy podejmowali się trudu pomocy w poszukiwaniu przez społeczność lokalną własnej tożsamości⁴⁶. W miarę powstawania coraz „młodszych” książek widać ewolucję w postrzeganiu niemieckiej przeszłości miasta. Autorzy zaczynają poszukiwać porozumienia między polskością a niemiecką historią, nie odcinają się od niej „grubą kreską”, a zaczynają wprowadzać w swoje prace elementy historii sprzed roku 1945. Co ważne, niemieccy mieszkańcy nie są już przedstawiani jako obcy ludzie, stanowiący tło dla ważnych wydarzeń, są mieszkańcami, którzy pracują i bawią się podczas różnych świąt. Słabiej zostały natomiast zaakcentowane czasy wojenne oraz ucieczka – wypędzenia – wysiedlenia. Wśród wielu stron poświęconych miastu temat zostaje poruszony zaledwie raz. Może to być spowodowane stosunkowo niewielką odległością w czasie tych wydarzeń. Warto zaznaczyć jest również to, że wspomnienia pierwszych powojennych osadników zostały użyte tylko we wspomnianej wcześniej książce *Koźuchów. Zarys dziejów*, pozostałe pozycje trzymają się analizy klasycznej.

Przeszłość Koźuchowa jest przedstawiona w typowy tradycyjny sposób. Miejsce dla nowego modelu historii miasta stanowi raczej próbę zasygnalizowania niż odejścia od historii pozytywistycznej. Poglądy socjologiczne czy kulturoznawcze mogą wzbogacić narrację historyczną o mieście oraz rozszerzyć jej zakres. Jest istotne, by podejść do interpretacji dziedzictwa koźuchowskiego w ten sposób, aby postrzegać je jako proces uczestnictwa w dziedziczeniu kultury. Powinniśmy zdawać sobie sprawę z tego, że miejsce to wraz z wymianą ludności podlega na nowo przywłaszczeniu przez nowych osadników, którzy tym samym pełnią nad nim opiekę. Dzięki temu podejściu zostanie zachowana ciągłość historycznego trwania – „długiego trwania”, zamiast ciągle uprawianej historii fragmentarycznej, która będzie niezależna od zmian granic politycznych czy państwowych. Z racji tego możliwe będzie nadanie takiemu miejscu nowego, aktualnego sensu. Jest nim interaktywny proces budowania zbiorowych tożsamości, który opiera się na dialogu między dziedzictwem materialnym, pamięcią rodzinną i wyobrażeniami kolejnych pokoleń, które ulegają naturalnej wymianie⁴⁷. Tym samym historiografię Koźuchowa po 1945 r. można określić jako „ograniczoną ewolucję”, którą za Karolem Modzelewskim można ująć jako odejście od historiografii osądzającej, budującej moralność i określoną – zaplanowaną świadomość, na rzecz historiografii pozytywistycznej. Ale jak pisze ten badacz:

Historiografia pozytywistyczna chlubiła się tym, że dostarczała naukowo sprawdzonej wiedzy, a niektóre jej odłamy (zwłaszcza pozytywistycznie zorientowana część marksistów) liczyły na wykrycie praw historii, których znajomość pozwoli zapanować nad biegiem dziejów. Praw takich jednak nie wykryto, a próby zapanowania nad historią też nie skończyły się dobrze. Historiografia

⁴⁶ J. Musekamp, *Między Stettinem a Szczecinem. Metamorfozy miasta od 1945 do 2005*, Poznań 2013, s. 297.

⁴⁷ *Historie wzajemnych oddziaływań*, red. R. Traba, Warszawa 2014, s. 15.

antropologiczna nie obiecuje wiedzy o prawach dziejowych, ale pomaga dostrzegać niejednorodność kulturową świata i obecne we współczesnych realiach ślady przeszłości, niekiedy bardzo odległej i zadziwiająco długotrwałej. Może to nam pomóc w rozpoznawaniu groźnych pułapek i przeszkód, od których, mimo pozorów uniformizacji, roi się nasza współczesność [...]”⁴⁸.

Bibliografia

- 700 lat samorządu miejskiego Koźuchowa, red. A. Górski, Koźuchów 2010.
- Bokszanski Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2007.
- Dubowski A., *Ziemia Lubuska*, Warszawa 1955.
- Föster G., *Analetica Freystadiensia oder Freystadtische Chronica*, Lissa 1751.
- Grabski W.J., *300 miast wróciło do Polski*, Warszawa 1960.
- Historie wzajemnych oddziaływań*, red. R. Traba, Warszawa 2014.
- Karczewska J., *Koźuchów. Studia z dziejów średniowiecznego miasta*, Kraków 2018.
- Kielczewska M., Grodek A., *Odra – Nisa. Najlepsza granica Polski*, Warszawa 1945.
- Korcz W., *Studia z dziejów Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra 1971.
- Korcz W., *Ziemia Lubuska (Materiały do nauczania historii regionu)*, Zielona Góra 1959.
- Kowalski S., Muszyński J., *Koźuchów*, Zielona Góra 1959.
- Kowalski S., Muszyński J., *Koźuchów. Zarys historii*, Koźuchów 1995.
- Koźuchów. Zarys historii*, red. T. Andrzejewski, Koźuchów 2003.
- Krygowski B., Zajchowska S., *Ziemia Lubuska. Opis geograficzny i gospodarczy*, Poznań 1946.
- Kubis B., *Poznawcze i kształtujące walory literatury dokumentu osobistego*, Opole 2007.
- Mach Z., *Niechciane miasta. Migracje i tożsamość społeczna*, Kraków 1998.
- Modzelewski K., *Trzy modele historiografii*, „Nauka” 2009, nr 2.
- Musekamp J., *Między Stettinem a Szczecinem. Metamorfozy miasta od 1945 do 2005*, Poznań 2013.
- Polskie ziemie zachodnie. Studia socjologiczne*, red. A. Michalak, A. Sakson, Ż. Stasieniuk, Poznań 2011.
- Rutowska M., Tomczak M., *Ziemia lubuska jako region kulturowy*, Poznań 2003.
- Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad Środkową Odrą i Dolną Wartą*, t. 2, red. Z. Kaczmarczyk, A. Wędzki, Zielona Góra 1970.
- Toczewski A., *Historia Ziemi Lubuskiej: krótki zarys dawnych dziejów*, Zielona Góra 2008.
- Traba R., *Historia – przestrzeń dialogu*, Warszawa 2006.
- Wokół problemów tożsamości*, red. A. Jawłowska, Warszawa 2001.
- Zabytki Koźuchowa i okolic. Ochrona i renowacja*, red. A. Górski, Koźuchów 2008.
- Zajchowska S., *Nad środkową Odrą i dolną Wartą*, Warszawa 1959.
- Ziemia Lubuska*, red. M. Szczaniecki, S. Zajchowska, Poznań 1950.
- Ziemia Lubuska. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość regionu w perspektywie powojennego siedemdziesięciolecia*, red. T. Nodzyński, M. Tureczek, Zielona Góra-Gorzów Wielkopolski 2015.
- Ziemia Lubuska. Rozważania o historii i tożsamości regionu*, red. T. Nodzyński, M. Tureczek, J. Zięba, Zielona Góra 2014.
- Źródła i materiały do dziejów Środkowego Nadodrza: wybór*, red. K. Bartkiewicz, Zielona Góra 1996.

⁴⁸ K. Modzelewski, *op. cit.*, s. 21.

Joanna Klecha-Zygadło

**OBRAZ PRZESZŁOŚCI KOŹUCHOWA
W WYBRANEJ HISTORIOGRAFII MIASTA.
PRZYCZYNEK DO BADAŃ NAD PROBLEMATYKĄ BADAŃ MIAST
WSPÓŁCZESNEGO REGIONU LUBUSKIEGO**

Streszczenie: W artykule omówiono wybrane pozycje z historiografii regionalnej poświęcone miastu Koźuchów, wydane od roku 1945. Celem artykułu jest próba oceny, na ile badania powojenne i współczesne różnią się w zakresie ujęć metodologicznych. Istotne są zatem nie tylko dobrane treści, ale przede wszystkim pytania o samo podejście do miasta (tu Koźuchowa) jako złożonej struktury badawczej. Tym samym założeniem artykułu jest próba zastanowienia się nad ewolucją historiografii jednego miasta od 1945 r. oraz nad tym, jak i czy ewoluowały kody komunikacyjne, których zadaniem było kreowanie określonych obrazów przeszłości.

Słowa kluczowe: miasto, region, historiografia, historia

**AN IMAGE OF THE KOŹUCHÓW'S PAST
IN A SELECTED HISTORIOGRAPHY OF THE CITY.
CONTRIBUTION TO RESEARCH ON THE ISSUES OF URBAN RESEARCH
IN THE CONTEMPORARY LUBUSKIE REGION**

Summary: The article discusses selected publisher from regional historiography devoted to the city of Koźuchów, issued since 1945. The aim of the article is an attempt to assess to what extent post-war and contemporary research differ in terms of methodological approaches. Therefore, not only the selected content is important, but most importantly, the questions about the city's approach itself (here Koźuchów) as a complex research structure. The assumption of the article is an attempt to reflect on the evolution of the historiography of one city since 1945, and how and whether communication codes evolved to create specific images of the past.

Keywords: city, region, historiography, history